

DOMSTOLENS DOM (tredje avdelningen)

den 10 september 2009*

I mål C-97/08 P,

angående ett överklagande enligt artikel 56 i domstolens stadga, som ingavs den 27 februari 2008,

Akzo Nobel NV, Arnhem (Nederländerna),

Akzo Nobel Nederland BV, Arnhem,

Akzo Nobel Chemicals International BV, Amersfoort (Nederländerna),

Akzo Nobel Chemicals BV, Amersfoort,

Akzo Nobel Functional Chemicals BV, Amersfoort,

* Rättegångsspråk: engelska.

företrädna av C. Swaak, M. van der Woude och M. Mollica, avocats,

klagande,

i vilket den andra parten är:

Europeiska gemenskapernas kommission, företrädd av X. Lewis och F. Castillo de la Torre, båda i egenskap av ombud, med delgivningsadress i Luxemburg,

svarande i första instans,

meddelar

DOMSTOLEN (tredje avdelningen)

sammansatt av avdelningsordföranden A. Rosas samt domarna J.N. Cunha Rodrigues, J. Klučka, P. Lindh och A. Arabadjiev (referent),

generaladvokat: J. Kokott,
justitiesekreterare: R. Grass,

efter det skriftliga förfarandet,

och efter att den 23 april 2009 ha hört generaladvokatens förslag till avgörande,

följande

Dom

- ¹ Akzo Nobel NV (nedan kallat Akzo Nobel), Akzo Nobel Nederland BV (nedan kallat Akzo Nobel Nederland), Akzo Nobel Chemicals International BV (nedan kallat Akzo Nobel Chemicals International), Akzo Nobel Chemicals BV (nedan kallat Akzo Nobel Chemicals) och Akzo Nobel Functional Chemicals BV (nedan kallat Akzo Nobel Functional Chemicals) har yrkat att domstolen ska upphäva den dom som meddelades av Europeiska gemenskapernas förstainstansrätt den 12 december 2007 i mål T-112/05, Akzo Nobel m.fl. mot kommissionen (REG 2007, s. II-5049) (nedan kallad den överklagade domen). Genom denna dom ogillade förstainstansrätten talan om ogiltigförklaring av kommissionens beslut 2005/566/EG av den 9 december 2004 om ett förfarande enligt artikel 81 EG och artikel 53 i EES-avtalet (ärende C.37.533 – Kolinklorid) (EUT L 190, 2005, s. 22) (nedan kallat det omtvistade beslutet).
- ² I beslutet klandrade Europeiska gemenskapernas kommission mottagarna för en enda fortgående överträdelse av artikel 81.1 EG och, sedan den 1 januari 1994, av artikel 53.1 i avtalet om Europeiska ekonomiska samarbetsområdet av den 2 maj 1992 (EGT L 1, 1994, s. 3; svensk specialutgåva, område 2, volym 11, s. 37).

Tillämplig gemenskapsrätt

- 3 I artikel 15.2 i rådets förordning nr 17 av den 6 februari 1962, första förordningen om tillämpning av artiklarna [81 EG] och [82 EG] (EGT 13, 1962, s. 204; svensk specialutgåva, område 8, volym 1, s. 8), föreskrivs följande:

”Kommissionen får ålägga företag och företagssammanslutningar böter om lägst ettusen och högst en miljon beräkningsenheter, eller ett högre belopp som dock inte får överstiga tio procent av föregående räkenskapsårs omsättning för varje företag som har deltagit i överträdelsen genom att uppsåtligen eller av oaktsamhet

- a) överträda bestämmelserna i [artiklarna 81.1 EG eller 82 EG], eller

...”

- 4 I artikel 23.2 i rådets förordning (EG) nr 1/2003 av den 16 december 2002 om tillämpning av konkurrensreglerna i artiklarna 81 och 82 i fördraget (EGT 2003, L 1, s. 1), föreskrivs följande:

”Kommissionen får genom beslut ålägga företag och företagssammanslutningar böter, om de uppsåtligen eller av oaktsamhet

a) överträder artikel 81 eller artikel 82 i fördraget, eller

...

För varje företag och företagssammanslutning som deltagit i överträdelsen får böterna inte överstiga 10 procent av föregående räkenskapsårs sammanlagda omsättning.

...”

Bakgrund

- 5 I enlighet med vad kommissionen konstaterat, och vad även förstainstansrätten hänvisat till i den överklagade domen, kan tvistens bakgrund beskrivas enligt följande.

- 6 Kommissionen inledde en undersökning av den globala kolinkloridindustrin efter att i april 1999 ha erhållit en begäran om samarbete från en amerikansk producent. Undersökningen omfattade perioden från år 1992 till och med slutet av år 1998.

- 7 Kolinklorid tillhör B-komplexgruppen av vattenlösliga vitaminer (vitamin B4). Kolinklorid används huvudsakligen som en traditionell tillsats inom djurfoderindustrin. Förutom producenterna består marknaden för kolinklorid av bearbetare

och återförsäljare. Bearbetarna köper produkten i vätskeform av producenterna och bearbetar den genom att tillsätta kolinklorid till en bärare. Det sker antingen för producentens räkning eller för egen räkning.

- 8 Klagandena är fem företag som ingår i Akzo Nobel-koncernen och som tillverkar kolinklorid. Under den period som kommissionens utredning omfattar innehade koncernens moderbolag, Akzo Nobel, direkt eller indirekt, 100 procent av kapitalet i de andra klagandena. Akzo Nobel innehade nämligen 100 procent av kapitalet i sina dotterbolag Akzo Nobel Chemicals International och Akzo Nobel Nederland. Akzo Nobel Nederland ägde i sin tur 100 procent av kapitalet i sitt dotterbolag Akzo Nobel Chemicals, som i sin tur innehade hela kapitalet i Akzo Nobel Functional Chemicals.
- 9 Akzo Nobels konsoliderade globala omsättning år 2003, som är det räkenskapsår som närmast föregick det omtvistade beslutet, uppgick till 13 miljarder euro.
- 10 Vad gäller Europeiska ekonomiska samarbetsområdet (EES), genomfördes en kartell på två olika nivåer, vilka dock hade ett nära samband, nämligen på global nivå och europeisk nivå.
- 11 På global nivå deltog flera nordamerikanska och europeiska bolag, bland annat klagandena, i konkurrensbegränsande handlingar mellan juni 1992 och april 1994. Enbart de europeiska bolagen, bland vilka klagandena återfinns, deltog i möten för att genomföra den konkurrensbegränsande överenskommelsen på europeisk nivå, vilken var i kraft från mars 1994 till och med oktober 1998.
- 12 Enligt kommissionens bedömning utgjorde de överenskommelser som träffats på världsnivå och på europeisk nivå en enda sammansatt och fortgående överträdelse vad

gäller EES, i vilken de nordamerikanska producenterna deltog under viss tid och de europeiska producenterna under hela den period som kommissionens utredning gäller.

- 13 Den 9 december 2004 antog kommissionen det omtvistade beslutet. I artikel 1 konstaterade kommissionen att flera företag, bland annat klagandena, hade överträtt artikel 81.1 EG och artikel 53 i EES-avtalet genom att delta i ett system av avtal och samordnade förfaranden avseende prisfastställelse, marknadsuppdelning och samordnade åtgärder mot konkurrenterna i kolinkloridsektorn inom EES.
- 14 Vad särskilt gäller Akzo Nobel-koncernen beslutade kommissionen att rikta beslutet till samtliga klagande gemensamt och solidariskt. Akzo Nobel Nederland, Akzo Nobel Chemicals International och Akzo Nobel Chemicals, eller de bolag som föregick dessa, deltog direkt i överträdelsen. Akzo Nobel Functional Chemicals bildades som dotterbolag till Akzo Nobel Chemicals i juni 1999. Kommissionen ansåg således att Akzo Nobel Functional Chemicals var den juridiska person som hade efterträtt moderbolaget vad gäller den största delen av den verksamhet inom kolinkloridsektorn som tidigare hade utövats av moderbolaget, och att beslutet av den anledningen borde riktas till det bolaget.
- 15 Vad närmare gäller Akzo Nobel ansåg kommissionen att bolaget utgjorde en ekonomisk enhet tillsammans med de andra juridiska personer inom Akzo Nobel-koncernen som beslutet riktades till. Det var enligt kommissionen denna ekonomiska enhet som hade deltagit i kartellen. Kommissionen fann därför att Akzo Nobel hade möjlighet att utöva ett avgörande inflytande på dotterbolagens affärspolitik, vilka samtliga direkt eller indirekt utgjorde helägda dotterbolag, och att det fanns anledning att anta att bolaget hade utövat sådant inflytande. Kommissionen fann således att Akzo Nobels dotterbolag inte var kommersiellt självständiga, vilket ledde kommissionen till att rikta det omtvistade beslutet till Akzo Nobel trots att bolaget inte personligen hade deltagit i kartellen.

- 16 Det förhållandet att de operativa bolagen eller de kommersiella enheterna i Akzo Nobelkoncernen inte var självständiga styrks enligt kommissionen även av handlingar som Akzo Nobel ingett under det administrativa förfarandet.
- 17 Med stöd av marknadsandelarna för samtliga klagande och, i synnerhet, den uppgift som anges i punkt 9 i förevarande dom, beslutade kommissionen i artikel 2 i det omtvistade beslutet att påföra klagandena gemensamt och med solidariskt betalningsansvar böter om 20,99 miljoner euro för de överträdelser som avses i artikel 1 i detta beslut.

Talan vid förstainstansrätten och den överklagade domen

- 18 Till stöd för sin talan om ogiltigförklaring av det omtvistade beslutet åberopade klagandena tre grunder inför förstainstansrätten.
- 19 Kommissionen ansåg att talan skulle avvisas då den enligt kommissionen inte uppfyllde kraven i artikel 21 i domstolens stadga och artikel 44 i förstainstansrättens rättegångsregler. Alternativt ansåg kommissionen att talan skulle ogillas såsom uppenbart ogrundad såvitt avser Akzo Nobel Nederland, Akzo Nobel Chemicals International och Akzo Nobel Chemicals, då talan, som ska analyseras som en talan i fem separata fall, inte stöds av grunder som motiverar ogiltigförklaring av det omtvistade beslutet i den del klagandenas ansvar fastställs och i den del bötesbeloppet som klagandena ska erlägga fastställs. Vidare anförde kommissionen att även om beslutet var riktat till Akzo Nobels dotterbolag var det av samma skäl uppenbart att dessa dotterbolag inte hade något berättigat intresse av att beslutet ogiltigförklarades.

- 20 I punkterna 31 och 32 i den överklagade domen underkände förstainstansrätten kommissionens invändning om rättegångshinder.
- 21 Klagandena gjorde som första grund gällande att det var felaktigt att ålägga ett solidariskt ansvar för Akzo Nobel, ett holdingbolag inom koncernen som direkt eller indirekt äger 100 procent av kapitalet i sina dotterbolag.
- 22 Klagandena anförde att ett moderbolag, för att kunna göras ansvarigt för dotterbolagens agerande, ska ha ett avgörande inflytande över dotterbolagets affärspolitik i strikt mening.
- 23 Kommissionen ska således för det första kunna bevisa att moderbolaget har möjlighet att styra dotterbolaget i sådan mån att det förlorar sin självständighet när det gäller den kommersiella inriktningen och för det andra att moderbolaget faktiskt har utnyttjat denna möjlighet.
- 24 Det följer enligt klagandena av rättspraxis att ett helägt dotterbolag kan presumeras ha tillämpat de instruktioner som moderbolaget lämnat. För att kommissionen i ett sådant fall ska vara skyldig att endast hålla dotterbolaget ansvarigt, är det nödvändigt att detta bolag bestämmer en stor del av sin affärspolitik självt. När detta förhållande har fastställts ankommer det återigen på kommissionen att bevisa att moderbolaget faktiskt har utövat ett avgörande inflytande i ett specifikt fall.
- 25 Härav följer att en indelning i enheter, såsom i Akzo Nobelkoncernen, inte i sig är tillräcklig för att det ska anses överflödigt att bevisa moderbolagets faktiska deltagande.

- 26 Klagandena anser sig ha bevisat att Akzo Nobels dotterbolag till stor del bestämmer sin affärspolitik själva och därmed ha motbevisat den presumtion som kommissionen åtnjuter. Kommissionen borde ha bevisat att bolaget utövat ett avgörande inflytande på övriga klagandes affärspolitik. Kommissionen har dock inte uppfyllt denna skyldighet då de omständigheter som kommissionen grundat sig på, förutom innehavet av hela aktiekapitalet, för att göra Akzo Nobel gemensamt och solidariskt ansvarigt för överträdelsen, saknar relevans eller är felaktiga.
- 27 Vad beträffar den första grund som klagandena åberopat till stöd för sin talan, prövade förstainstansrätten först frågan huruvida moderbolaget kan hållas ansvarigt för dotterbolagets rättsstridiga agerande och kom fram till följande:

”57 Förstainstansrätten erinrar om att begreppet företag i den mening som avses i artikel 81 EG omfattar ekonomiska enheter som var och en består av en enhetlig organisation med personal samt materiella och immateriella tillgångar, vilken på ett varaktigt sätt strävar efter att uppnå ett bestämt ekonomiskt mål, och som kan medverka till en överträdelse av det slag som avses i denna bestämmelse (se förstainstansrättens dom av den 20 mars 2002 i mål T-9/99, HFB m.fl. mot kommissionen, REG 2002, s. II-1487, punkt 54, och där angiven rättspraxis).

58 Det är således varken fråga om ett förhållande där moderbolaget anstiftar dotterbolaget till att begå en överträdelse eller, i ännu mindre grad, där moderbolaget varit delaktigt i överträdelsen, utan det är det faktum att moderbolaget och dotterbolaget utgör ett enda företag i den ovan angivna betydelsen som ger kommissionen behörighet att rikta ett beslut om påförande av böter till moderbolaget i en koncern. Det skall nämligen erinras om att det inom gemenskapens konkurrensrätt godtas att olika bolag som tillhör samma koncern utgör en ekonomisk enhet, och således utgör ett företag i den mening som avses i artiklarna 81 EG och 82 EG, om de berörda bolagen inte självständigt bestämmer sitt agerande på marknaden (förstainstansrättens dom av den 30 september 2003 i mål T-203/01, Michelin mot kommissionen, REG 2003, s. II-4071, punkt 290).

- 59 Förstainstansrätten påpekar även att det är nödvändigt för tillämpningen och verkställigheten av beslut som fattas av kommissionen inom konkurrensrätten att som mottagare av rättsakten identifiera en enhet som är en juridisk person (se, för ett liknande resonemang, förstainstansrättens dom av den 20 april 1999 i de förenade målen T-305/94–T-307/94, T-313/94–T-316/94, T-318/94, T-325/94, T-328/94, T-329/94 och T-335/94, kallat PVC II, REG 1999, s. II-931, punkt 978).
- 60 I ett sådant fall där moderbolaget innehar 100 procent av aktiekapitalet i ett dotterbolag som har gjort sig skyldigt till en överträdelse, föreligger det en enkel presumtion om att nämnda moderbolag utövar ett avgörande inflytande på dotterbolagets agerande (se, för ett liknande resonemang, domstolens dom av den 25 oktober 1983 i mål 107/82, AEG[-Telefunken] mot kommissionen, REG 1983, s. 3151, punkt 50, svensk specialutgåva, volym 7, s. 287, och domen i det ovan i punkt 59 nämnda målet PVC II, punkterna 961 och 984) och att de utgör ett enda företag i den mening som avses i artikel 81 EG (förstainstansrättens dom av den 15 juni 2005 i de förenade målen T-71/03, T-74/03, T-87/03 och T-91/03, Tokai Carbon m.fl. mot kommissionen, [...], punkt 59). Det ankommer således på det moderbolag som väckt talan vid gemenskapsdomstolen, mot ett beslut av kommissionen att påföra moderbolaget böter för handlingar som dotterbolaget begått, att motbevisa denna presumtion genom att lägga fram bevisning för att dotterbolaget handlade självständigt (förstainstansrättens dom av den 27 september 2006 i mål T-314/01, Avebe mot kommissionen, REG 2006, s. II-3085, punkt 136; se även, för ett liknande resonemang, domstolens dom av den 16 november 2000 i mål C-286/98 P, Stora Kopparbergs Bergslags mot kommissionen, nedan kallat Stora, REG 2000, s. I-9925, punkt 29).
- 61 Det skall framhållas att även om domstolen i punkterna 28 och 29 i domen i det ovan i punkt 60 nämnda målet Stora, förutom ett innehav av 100 procent av dotterbolagets aktiekapital, även nämnde andra omständigheter, såsom ett godtagande av det inflytande som moderbolaget utövade på dotterbolagets affärspolitik och att de båda bolagen delade ombud under det administrativa förfarandet, påpekade domstolen dessa omständigheter endast i syfte att redogöra för samtliga omständigheter som förstainstansrätten hade lagt till grund för sitt resonemang, som ledde domstolen till slutsatsen att förstainstansrätten inte enbart hade grundat sig på moderbolagets innehav av hela aktiekapitalet i dotterbolaget. Det förhållandet att domstolen fastställde förstainstansrättens bedömning i detta mål leder inte till någon förändring av den princip som uppställts i punkt 50 i domen i det ovan i punkt 60 nämnda målet AEG[-Telefunken] mot kommissionen.

- 62 Under dessa omständigheter är det tillräckligt att kommissionen visar att moderbolaget innehade hela aktiekapitalet i ett dotterbolag för att konstatera att moderbolaget utövar ett avgörande inflytande på dotterbolagets affärspolitik. Kommissionen kan då hålla moderbolaget solidariskt ansvarigt för betalning av de böter som påförs dotterbolaget, förutsatt att moderbolaget inte kan bevisa att dotterbolaget i allt väsentligt inte tillämpar moderbolagets riktlinjer och således agerar självständigt på marknaden.
- 63 Inom ramen för dessa inledande anmärkningar skall även det argument undersökas som har en central plats i sökandenas skrivelser och enligt vilket det presumerade inflytande som moderbolaget har på grund av sitt innehav av hela aktiekapitalet i dotterbolaget hänför sig till dotterbolagets affärspolitik i strikt mening [...]. Enligt sökandena omfattas exempelvis distributions- och prisstrategi av denna affärspolitik. Moderbolaget skulle enligt detta argument kunna motbevisa presumptionen genom att visa att det är dotterbolaget som styr dessa specifika delar av affärspolitiken utan att erhålla några riktlinjer i detta avseende.
- 64 Det skall härvid, i samband med analysen av om det föreligger en ekonomisk enhet mellan flera bolag i en koncern, påpekas att gemenskapsdomstolen har undersökt huruvida moderbolaget kan ha ett inflytande på prispolitiken (se, för ett liknande resonemang, domstolens domar av den 14 juli 1972 i mål 48/69, [Imperial Chemical Industries] mot kommissionen, REG 1972, s. 619, punkt 137, svensk specialutgåva, volym 2, s. 25, och i mål 52/69, Geigy mot kommissionen, REG 1972, s. 787, punkt 45), på produktions- och distributionsverksamheten (se, för ett liknande resonemang, domstolens dom av den 6 mars 1974 i de förenade målen 6/73 och 7/73, Istituto Chemioterapico Italiano och Commercial Solvents mot kommissionen, REG 1974, s. 223, punkterna 37 och 39–41, svensk specialutgåva, volym 2, s. 229), på försäljningsmål, försäljningsmarginaler, försäljningskostnader, cash flow, lager och på marknadsföringen (förstainstansrättens dom av den 12 januari 1995 i mål T-102/92, Viho mot kommissionen, REG 1995, s. II-17, punkt 48). Av detta följer emellertid inte att det endast är dessa aspekter som omfattas av begreppet dotterbolagets affärspolitik när det gäller tillämpning av artiklarna 81 EG och 82 EG på moderbolaget.
- 65 Det framgår tvärtom av denna rättspraxis jämförd med övervägandena ovan i punkterna 57 och 58 att det ankommer på moderbolaget att vid förstainstansrätten åberopa samtliga omständigheter som rör det organisatoriska sambandet (i ekonomiskt och juridiskt hänseende) mellan dotterbolaget och moderbolaget

som det anser är ägnade att visa att dotterbolaget och moderbolaget inte utgör en enda ekonomisk enhet. Härav följer även att förstainstansrätten vid sin bedömning skall beakta samtliga omständigheter som parterna har åberopat, vars karaktär och betydelse kan variera beroende på de särskilda förhållandena i det enskilda fallet.

66 Det är mot bakgrund av dessa överväganden som förstainstansrätten skall pröva huruvida Akzo Nobel och de dotterbolag som [det omtvistade] beslutet riktade sig till utgör en enda ekonomisk enhet.”

28 I punkterna 67–85 i den överklagade domen prövade förstainstansrätten sedan omständigheterna i målet och kom fram till att klagandena inte lyckats motbevisa presumtionen att moderbolaget Akzo Nobel, som innehade 100 procent av kapitalet i de dotterbolag som var mottagare av det omtvistade beslutet, utövade ett avgörande inflytande på deras politik. Förstainstansrätten drog härav slutsatsen att bolaget tillsammans med övriga klagande utgjorde ett bolag i den mening som avses i artikel 81 EG och att det saknades anledning att pröva om bolaget hade utövat inflytande på klagandenbolagens beteende. Talan ogillades därför såvitt avsåg den första grunden som klagandena åberopat till stöd för talan.

29 Vad gäller den andra och den tredje grunden, avseende åsidosättande av artikel 23.2 i förordning nr 1/2003 då bötesbeloppet överstiger 10 procent av Akzo Nobel Chemicals omsättning år 2003 och åsidosättande av motiveringsskyldigheten vad gäller det förhållandet att Akzo Nobel ålagts solidariskt ansvar, så ogillade förstainstansrätten talan såvitt avser dessa grunder i punkterna 90 och 91 samt punkterna 94–96 i den överklagade domen. I punkt 97 i den överklagade domen ogillade förstainstansrätten följaktligen talan i sin helhet.

Parternas yrkanden

30 Klagandena har i sitt överklagande yrkat att domstolen ska

- upphäva den överklagade domen i den del där förstainstansrätten underkände grunden avseende att Akzo Nobel felaktigt gjorts gemensamt och solidariskt ansvarigt,

- ogiltigförklara det omtvistade beslutet i den del där Akzo Nobel görs ansvarigt för överträdelsen, och

- förplikta kommissionen att ersätta samtliga rättegångskostnader i såväl första instans som för överklagandet, i den mån de avser den grund som åberopats inom ramen för förevarande överklagande.

31 Kommissionen har yrkat att överklagandet ska ogillas och att klagandena ska förpliktas att ersätta rättegångskostnaderna.

Prövning av överklagandet

Upptagande till sakprövning

Huruvida andra klagande än Akzo Nobel har ett berättigat intresse av att få saken prövad

- 32 Kommissionen har i sak anfört att då den enda grund som åberopats uteslutande avser Akzo Nobels ansvar är det endast detta bolag som har ett berättigat intresse av att den överklagade domen upphävs. Överklagandet kan inte tas upp till prövning såvitt avser de andra klagandena, eftersom deras ansvar eller det bötesbelopp de ska betala inte har bestritts.
- 33 Domstolen erinrar om att överklagandet till sitt resultat ska kunna medföra en fördel för klaganden för att denne ska ha ett berättigat intresse av att få saken prövad (se, för ett liknande resonemang, beslut av den 8 april 2008 i mål C-503/07 P, Saint-Gobain Glass Deutschland mot kommissionen, REG 2008, s. I-2217, punkt 48 och där angiven rättspraxis).
- 34 I förevarande fall fastställdes det omtvistade beslutet i den överklagade domen och samtliga klagande ålades att gemensamt och solidariskt betala de böter om 20,99 miljoner euro som kommissionen påfört dem. Följaktligen har Akzo Nobel Nederland, Akzo Nobel Chemicals International, Akzo Nobel Chemicals och Akzo Nobel Functional Chemicals ett berättigat intresse av att den överklagade domen upphävs (se, analogt, förstainstansrättens beslut av den 2 augusti 2001 i mål T-111/01 R, Saxonia Edelmetalle mot kommissionen, REG 2001, s. II-2335, punkt 17).
- 35 Om den överklagade domen skulle upphävas såvitt avser Akzo Nobels ansvar skulle även dess dotterbolags situation påverkas, i synnerhet beträffande följden av reglerna om solidariskt ansvar.

36 Mot denna bakgrund saknas stöd för den invändning om rättegångshinder som framförts av kommissionen, och som gäller huruvida Akzo Nobel Nederland, Akzo Nobel Chemicals International, Akzo Nobel Chemicals och Akzo Nobel Functional Chemicals har ett berättigat intresse av att få saken prövad.

Huruvida det föreligger en ny grund som åberopats för första gången under överklagandet

37 Kommissionen har även påstått att den enda grund som åberopats utgör en ny grund som åberopats för första gången i målet om överklagande. Grunden kan följaktligen inte upptas till sakprövning då den innehåller omständigheter som klagandena inte anfört inför förstainstansrätten. Genom nämnda grund har klagandena nämligen bestritt att det ens föreligger någon presumtion för att ett moderbolag utövar ett avgörande inflytande på helägda dotterbolag, trots att de aldrig inför förstainstansrätten bestritt denna presumtion och även, genom att försöka motbevisa den, medgett att den är tillämplig i förevarande mål. Det saknas även stöd för klagandenas argument avseende vad som är det relevanta föremålet för dotterbolagets verksamhet, vilket moderbolagets ska har utövat ett avgörande inflytande på.

38 Enligt artikel 118 i domstolens rättegångsregler är artikel 42.2 i dessa regler, som i princip förbjuder att nya grunder åberopas under rättegången, tillämplig i mål om överklagande av förstainstansrättens avgöranden. Domstolen är i ett mål om överklagande således endast behörig att pröva förstainstansrättens bedömning av de grunder som har behandlats vid den (se bland annat dom av den 18 januari 2007 i mål C-229/05 P, PKK och KNK mot rådet, REG 2007, s. I-439, punkt 61). Om en part tilläts att för första gången vid domstolen åberopa en grund som han inte har åberopat vid förstainstansrätten, skulle det innebära att han vid domstolen kunde anhängiggöra en mer omfattande tvist än den som förstainstansrätten har prövat (se, för ett liknande

resonemang, dom av den 28 juni 2005 i de förenade målen C-189/02 P, C-202/02 P, C-205/02 P–C-208/02 P och C-213/02 P, Dansk Rørindustri m.fl. mot kommissionen, REG 2005, s. I-5425, punkt 165).

39 Klagandena har inför förstainstansrätten åberopat en grund som avser att Akzo Nobel felaktigt har ålagts ett solidariskt ansvar. Genom denna grund gjorde klagandena gällande att Akzo Nobel inte utövat något avgörande inflytande på sina dotterbolags kommersiella beteende och att detta bolag och dess dotterbolag inte utgjorde någon ekonomisk enhet. Domstolen finner därför att de argument avseende presumtionen att moderbolag utövar ett avgörande inflytande på helägda dotterbolag som klagandena åberopat inför domstolen utgör en vidareutveckling av nämnda grund. Dessa argument samt de argument som avser det relevanta föremålet för dotterbolagets verksamhet, vilket moderbolagets ska ha utövat ett avgörande inflytande på, utgör ytterligare argument beträffande tillämpningen av de regler som styr Akzo Nobels ansvar för dotterbolagens handlande. Klagandena har således inte ändrat föremålet för den tvist som prövades av förstainstansrätten.

40 Överklagandet kan följaktligen tas upp till prövning.

Prövning i sak

41 Klagandena har åberopat en enda grund till stöd för överklagandet, varigenom de gör gällande att genom att underkänna grunden att Akzo Nobel felaktigt gjorts ansvarigt för överträdelsen så gjorde förstainstansrätten en felaktig tillämpning av begreppet "företag" i den mening som avses i artikel 81 EG och artikel 23.2 i förordning nr 1/2003. Grunden innehåller två olika delgrunder.

Den första delgrunden: Felaktig definition av kommissionens bevisbörda vad gäller att dotterbolaget saknar självständighet

— Parternas argument

42 Klagandena har gjort gällande att förstainstansrätten tillämpade ett felaktigt rättsligt kriterium för att fastslå huruvida Akzo Nobels dotterbolag agerade självständigt på marknaden eller inte.

43 Enligt klagandena ankommer det i normala fall på kommissionen att visa att moderbolaget utövar ett avgörande inflytande över sitt dotterbolags affärspolitik. För att lätta på bevisbördan har domstolen uppställt en presumtion som kan motbevisas.

44 I domen i målet Stora fastslog domstolen uttryckligen att enbart den omständigheten att ett dotterbolag är helägt inte i sig är tillräckligt för att styrka moderbolagets ansvar, om det bestritts att moderbolaget utövat ett avgörande inflytande på dotterbolagets affärspolitik. Domstolen följde i den domen generaladvokaten Mischos resonemang i punkt 48 i dennes förslag till avgörande i målet som utmynnade i ovannämnda dom, nämligen att även om kommissionen har bevisbördan för att moderbolaget faktiskt har haft ett avgörande inflytande över dotterbolaget lättas bevisbördan vid hundra procentigt ägande. Det är fortfarande nödvändigt att hänvisa till annat än aktieinnehavets omfattning, men det kan räcka med indicier.

45 Att dotterbolaget är helägt jämte förekomsten av ytterligare indicier skapar en presumtion för att dotterbolaget inte agerat självständigt på marknaden. Kommissionen kan således inte undgå sin bevisbörda genom att enbart hänvisa till att moderbolaget innehar 100 procent av dotterbolagets aktiekapital. Kommissionen måste även åberopa andra omständigheter som visar att moderbolaget utövar ett

avgörande inflytande på dotterbolaget. Förstainstansrätten har åsidosatt denna princip genom att fastslå att det var tillräckligt att kommissionen visar att ett moderbolag innehar hela dotterbolagets aktiekapital för att slå fast att moderbolaget utövar ett avgörande inflytande på dotterbolagets affärspolitik.

⁴⁶ I två andra domar, nämligen dom av den 15 september 2005 i mål T-325/01, Daimler Chrysler mot kommissionen (REG 2005, s. II-3319), samt av den 26 april 2007 i de förenade målen T-109/02, T-118/02, T-122/02, T-125/02, T-126/02, T-128/02, T-129/02, T-132/02 och T-136/02, Bolloré m.fl. mot kommissionen (REG 2007, s. II-947), tillämpade förstainstansrätten den princip som erinrats om i föregående punkt på ett korrekt sätt. Förstainstansrätten slog då fast att även om det faktum att moderbolaget äger hela aktiekapitalet i dotterbolaget utgör ett starkt indicium på att det förstnämnda bolaget har ett avgörande inflytande över dotterbolagets agerande på marknaden är det inte i sig tillräckligt för att moderbolaget ska hållas ansvarigt för dotterbolagets agerande. Det är fortfarande nödvändigt att hänvisa till annat än aktieinnehavets omfattning, men det kan räcka med indicier.

⁴⁷ Klagandena har även kritiserat förstainstansrätten för att ha mildrat kommissionens bevisbörda och därmed ha gett uttryck för en uppfattning om bevisbördan som kränker rätten till försvar. Kommissionen är nämligen skyldig att redan i meddelandet om invändningar och inte enbart i själva beslutet påvisa vad klagandena betraktar som ytterligare indicier i den mening som avses i domen i den ovannämnda domen Stora, såsom klagandena tolkar denna dom. I meddelandet om invändningar grundade kommissionen sin avsikt att hålla Akzo Nobel gemensamt och solidariskt ansvarigt enbart på den omständigheten att detta bolag innehade 100 procent av kapitalet i de bolag som deltagit i överträdelsen. I det omtvistade beslutet däremot utgick kommissionen däremot även från så kallade ytterligare indicier i den mening som avses i domen i det ovannämnda målet Stora. Dessa indicier var fabricerade och berodde på en missuppfattning av de omständigheter som klagandena åberopat i sitt svar på meddelandet om invändningar.

⁴⁸ Slutligen har klagandena kritiserat punkt 62 i den överklagade domen. I den punkten fastslog förstainstansrätten att, för att den aktuella presumtionen ska anses motbevisad ska det visas att dotterbolaget i de flesta fall inte tillämpar några riktlinjer från

moderbolaget. Härigenom antog förstainstansrätten en lösning som innebär att presumptionen endast kan motbevisas för det fall moderbolaget antagit riktlinjer.

- 49 Kommissionen har gjort gällande att den omständigheten att dotterbolaget är en från moderbolaget fristående juridisk person inte räcker för att utesluta att moderbolaget är ansvarigt för dotterbolagets beteende, särskilt när dotterbolaget inte självständigt bestämmer sitt agerande på marknaden, utan i huvudsak tillämpar instruktioner som det får av moderbolaget. Det vore överflödigt att pröva om moderbolaget verkligen har använt sin möjlighet att utöva ett avgörande inflytande på dotterbolagets affärspolitik då dotterbolaget uteslutande ägs av moderbolaget.
- 50 Domstolen ändrade inte denna princip i domen i målet Stora. I stället medgav domstolen att då ett moderbolag innehar 100 procent av kapitalet i ett dotterbolag presumeras bolaget ha gjort bruk av sin möjlighet att påverka dotterbolagets agerande. Även om domstolen i punkt 29 i domen i det ovannämnda målet Stora fastslog att det var legitimt för förstainstansrätten att utgå från denna presumtion, i synnerhet efter att ha konstaterat att moderbolaget under det administrativa förfarandet har utgett sig för att vara kommissionens enda motpart med avseende på den berörda överträdelsen, så har domstolen hänvisat till denna omständighet i andra hand såsom en ytterligare omständighet till stöd för moderbolagets ansvar för överträdelsen.
- 51 I en rad domar har förstainstansrätten tillämpat nämnda presumtion med hänvisning till domen i målet Stora utan att som villkor för tillämpningen kräva att ytterligare indicier läggs fram. Domarna i de ovannämnda målen Daimler Chrysler mot kommissionen och Bolloré m.fl. mot kommissionen innebär inte någon ändring av tillämpningen av denna presumtion. I dessa båda domar sammanblandade förstainstansrätten nämligen begreppet kontroll över dotterbolaget med utövande av sådan kontroll. Det är endast det sistnämnda som presumeras ha skett då moderbolaget innehar hela kapitalet i dotterbolaget. De ytterligare indicierna har vidare prövats vid analysen av den bevisning som lagts fram för att motbevisa presumptionen.

- 52 Vad gäller argumentet beträffande kränkningen av rätten till försvar anser kommissionen att förekomsten av presumtioner inom gemenskapens konkurrensrätt inte är ovanlig. Då kommissionen meddelar det berörda företaget att den har för avsikt att tillämpa en presumtion ger kommissionen samtidigt företaget möjlighet att ta ställning härtill och inkomma med handlingar till stöd för sin uppfattning. Eftersom det är företaget som innehar samtliga uppgifter beträffande den interna verksamheten är en sådan fördelning av bevisbördan helt logisk.
- 53 Vad gäller den kritik som riktats mot punkt 62 i den överklagade domen anser kommissionen att den grundas på en felaktig läsning av en mening som tagits ur sitt sammanhang. Förstainstansrätten ville säga att ett dotterbolag utgör en självständig ekonomisk enhet om det inte följer sitt moderbolags riktlinjer. Så är fallet antingen därför att några riktlinjer inte utfärdats eller för att givna riktlinjer inte följts.

— Domstolens bedömning

- 54 Det ska inledningsvis erinras om att gemenskapens konkurrensrätt avser verksamheten i företag (dom av den 7 januari 2004 i de förenade målen C-204/00 P, C-205/00 P, C-211/00 P, C-213/00 P, C-217/00 P och C-219/00 P, Aalborg Portland m.fl. mot kommissionen, REG 2004, s. I-123, punkt 59). Begreppet företag omfattar varje enhet som bedriver ekonomisk verksamhet, oavsett enhetens juridiska form och oavsett hur den finansieras (se, bland annat, domen i det ovannämnda målet Dansk Rørindustri m. fl. mot kommissionen, punkt 112, dom av den 10 januari 2006 i mål C-222/04, Cassa di Risparmio di Firenze m.fl., REG 2006, s. I-289, punkt 107, och av den 11 juli 2006 i mål C-205/03 P, FENIN mot kommissionen, REG 2006, s. I-6295, punkt 25).
- 55 Domstolen har även preciserat att begreppet företag i detta sammanhang ska förstås som en ekonomisk enhet även om enheten i juridisk mening består av flera fysiska eller juridiska personer (dom av den 14 december 2006 i mål C-217/05, Confederación Española de Empresarios de Estaciones de Servicio, REG 2006, s. I-11987, punkt 40).

- 56 Då en sådan enhet har överträtt konkurrensreglerna ska denna enhet, enligt principen om personligt ansvar, ansvara för överträdelsen (se, för ett liknande resonemang, dom av den 8 juli 1999 i mål C-49/92 P, kommissionen mot Anic Partecipazioni, REG 1999, s. I-4125, punkt 145, av den 16 november 2000 i mål C-279/98 P, Cascades mot kommissionen, REG 2000, s. I-9693, punkt 78, samt av den 11 december 2007 i mål C-280/06, ETI m.fl., REG 2007, s. I-10893, punkt 39).
- 57 Överträdelsen av gemenskapens konkurrensrätt ska klart och tydligt tillskrivas en juridisk person som kan komma att åläggas böter, och meddelandet om invändningar ska vara riktat till denna person (se, för ett liknande resonemang, domen i det ovannämnda målet Aalborg Portland m.fl mot kommissionen, punkt 60, och dom av den 3 september 2009 i de förenade målen C-322/07 P, C-327/07 P och C-338/07 P, Papierfabrik August Koehler m.fl. mot kommissionen, punkt 38). Det är även viktigt att det i meddelandet om invändningar anges i vilken egenskap en juridisk person klandras för de åberopade omständigheterna.
- 58 Enligt fast rättspraxis kan ett dotterbolags handlande tillskrivas moderbolaget särskilt då dotterbolaget, trots att det är en fristående juridisk person, inte självständigt bestämmer sitt agerande på marknaden, utan i huvudsak tillämpar instruktioner som det får av moderbolaget (se, för ett liknande resonemang, domarna i de ovannämnda målen Imperial Chemical Industries mot kommissionen, punkterna 132 och 133, Geigy mot kommissionen, punkt 44, samt dom av den 21 februari 1973 i mål 6/72, Europemballage och Continental Can mot kommissionen, REG 1973, s. 215, punkt 15, svensk specialutgåva, volym 2, s. 89, samt domen i det ovannämnda målet Stora, punkt 26), särskilt med hänsyn till de ekonomiska och juridiska band som binder samman dessa två juridiska enheter (se, analogt, domarna i de ovannämnda målen Dansk Rørindustri m.fl mot kommissionen, punkt 117, och ETI m.fl., punkt 49).
- 59 Det förhåller sig nämligen så, eftersom moder- och dotterbolag i en sådan situation ingår i samma ekonomiska enhet och följaktligen utgör ett och samma företag enligt den rättspraxis som nämns ovan i punkterna 54 och 55 i denna dom. Den omständigheten att ett moderbolag och dess dotterbolag utgör ett och samma företag i den mening som avses i artikel 81 EG ger kommissionen möjlighet att tillstålla moderbolaget ett beslut att påföra böter utan att det krävs att moderbolaget personligen deltagit i överträdelsen.

- 60 I det specifika fallet då ett moderbolag innehar 100 procent av kapitalet i ett dotterbolag som överträtt gemenskapens konkurrensregler kan detta moderbolag utöva ett avgörande inflytande på dotterbolagets handlande (se, för ett liknande resonemang, domen i det ovannämnda målet Imperial Chemical Industries mot kommissionen, punkterna 136 och 137). Vidare föreligger det en presumtion som kan motbevisas om att moderbolaget verkligen utövar ett avgörande inflytande på dotterbolagets handlande (se, för ett liknande resonemang, domarna i de ovannämnda målen AEG Telefunken mot kommissionen, punkt 50, och Stora, punkt 29).
- 61 Under dessa omständigheter är det tillräckligt att kommissionen visar att moderbolaget innehade hela aktiekapitalet i ett dotterbolag för att konstatera att moderbolaget utövar ett avgörande inflytande på dotterbolagets affärspolitik. Kommissionen kan då hålla moderbolaget solidariskt ansvarigt för betalning av de böter som påförs dotterbolaget, förutsatt att moderbolaget, på vilket det ankommer att motbevisa presumtionen, inte kan förete tillräcklig bevisning för att visa att dotterbolaget således agerar självständigt på marknaden (se, för ett liknande resonemang, domen i det ovannämnda målet Stora, punkt 29).
- 62 Förstainstansrätten gjorde en riktig bedömning när den i punkt 61 i den överklagade domen fastslog att även om domstolen i punkterna 28 och 29 i domen i målet Stora, förutom ett innehav av 100 procent av dotterbolagets aktiekapital, även nämnde andra omständigheter, såsom ett godtagande av det inflytande som moderbolaget utövade på dotterbolagets affärspolitik och att de båda bolagen delade ombud under det administrativa förfarandet, påpekade domstolen dessa omständigheter endast i syfte att redogöra för samtliga omständigheter som förstainstansrätten hade lagt till grund för sitt resonemang, och inte för att, för tillämpning av den i punkt 60 i förevarande dom nämnda presumtionen, kräva att ytterligare indicier åberopas om att moderbolaget verkligen har utövat inflytande.
- 63 Det följer av samtliga dessa överväganden att förstainstansrätten inte gjorde någon felaktig rättstillämpning då den slog fast att det då ett moderbolag innehar 100 procent av aktiekapitalet i ett dotterbolag föreligger en presumtion som kan motbevisas om att nämnda moderbolag utövar ett avgörande inflytande på dotterbolagets agerande.

- 64 Det saknas följaktligen stöd för klagandenas argument att rätten till försvar har kränkts, eftersom kommissionen inte är skyldig att, i meddelandet om anmärkningar, lägga fram annan bevisning beträffande ansvaret för överträdelsen än att moderbolaget äger hela kapitalet i sina dotterbolag.
- 65 Vad beträffar kritiken mot punkt 62 i den överklagade domen är det tillräckligt att påpeka att det inte på något sätt framgår av denna punkt att förstainstansrätten reducerat möjligheterna att motbevisa presumtionen i punkt 60 i förevarande dom till endast de fall då moderbolaget utfärdat riktlinjer. I stället framgår det av punkterna 60 och 65 i den överklagade domen att förstainstansrätten haft en relativt bred uppfattning i detta hänseende genom att slå fast att det ankommer på moderbolaget att vid förstainstansrätten åberopa samtliga omständigheter som rör det organisatoriska, ekonomiska och juridiska sambandet mellan dotterbolaget och moderbolaget som det anser är ägnade att visa att dotterbolaget och moderbolaget inte utgör en enda ekonomisk enhet.
- 66 Av detta följer att den första delen av den enda grund som klagandena åberopat till stöd för sitt överklagande således inte kan vinna framgång.

Den andra delgrunden: Felaktig definition av begreppet dotterbolagets affärspolitik

— Parternas argument

- 67 Enligt klagandena fann förstainstansrätten felaktigt att andra omständigheter än dem som nämns i punkt 64 i den överklagade domen avsåg dotterbolagets affärspolitik som moderbolaget utövade ett avgörande inflytande på samt att omständigheter som rör de

organisatoriska, ekonomiska och juridiska banden mellan moderbolaget och dotterbolaget var relevanta för att fastställa det senare bolagets självständighet.

68 Affärspolitiken gäller marknadsbeteendet och begränsas till tillhandahållande av varor och tjänster som ett företag säljer under vissa villkor till konsumenter på ett visst territorium vid en viss tidpunkt. Affärspolitiken rör inga andra aspekter.

69 Att utvidga begreppet affärspolitik till att gälla annat än dotterbolagets marknadsbeteende skulle enligt klagandena innebära att införa en ordning med strikt skadeståndsansvar som skulle strida mot principen om personligt ansvar som fastställts i domstolens rättspraxis.

70 Kommissionen har gjort gällande att frågan huruvida begreppet affärspolitik ska ges en vid eller strikt definition saknar relevans för att fastställa om det föreligger ett enda företag. För att besvara den sistnämnda frågan beaktar domstolen snarare de ekonomiska och organisatoriska banden mellan företagen.

71 Vad gäller införande av en ordning med strikt ansvar anser kommissionen att det inte finns någon princip om strikt skadeståndsansvar inom gemenskapens konkurrensrätt, eftersom kommissionen aldrig gör företag ansvariga utan att styrkande bevisning företes. Det strider inte mot principen om personligt ansvar att göra ett moderbolag ansvarigt för ett helägt dotterbolags handlande.

— Domstolens bedömning

- 72 Såsom påpekats i punkt 58 ovan kan ett dotterbolags handlande tillskrivas moderbolaget särskilt då dotterbolaget, trots att det är en fristående juridisk person, inte självständigt bestämmer sitt agerande på marknaden, utan i huvudsak tillämpar instruktioner som det får av moderbolaget.
- 73 Detta innebär, i likhet med vad generaladvokaten påpekat i punkterna 87–94 i sitt förslag till avgörande, att ett dotterbolags agerande på marknaden inte kan utgöra den enda omständighet som gör moderbolaget ansvarigt, utan endast utgör ett tecken på att en ekonomisk enhet föreligger.
- 74 Av samma punkt 58 följer även att, för att fastställa om ett dotterbolag bestämmer sitt marknadsbeteende självständigt, inte bara de omständigheter som nämns i punkt 64 i den överklagade domen ska beaktas utan även samtliga relevanta omständigheter som rör de ekonomiska, organisatoriska och juridiska banden mellan dotterbolaget och dess moderbolag. Dessa kan variera från ett fall till ett annat och kan därför inte ges någon uttömmande uppräkningslista.
- 75 Förstainstansrätten gjorde följaktligen inte någon felaktig rättstillämpning då den fastställde på vilket område moderbolaget utövar sitt inflytande på dotterbolaget.

- 76 Denna slutsats ändras inte av klagandenas argument beträffande strikt ansvar.
- 77 Det ska härvid erinras att gemenskapens konkurrensrätt, såsom framgår av punkt 56 i denna dom, vilar på principen om personligt ansvar för den ekonomiska enhet som har överträtt konkurrensreglerna. Om moderbolaget ingår i denna ekonomiska enhet, som i enlighet med vad som framhålls i punkt 55 i förevarande dom kan bestå av flera juridiska personer, är detta moderbolag emellertid solidariskt ansvarigt med de andra juridiska personer som ingår i enheten som överträtt konkurrensrätten. Även om moderbolaget inte deltar direkt i överträdelsen utövar det i sådant fall ett avgörande inflytande på de dotterbolag som deltagit i överträdelsen. Härav följer att moderbolagets ansvar under sådana omständigheter inte kan anses som ett strikt ansvar.
- 78 Den andra delen av den enda grund som klagandena åberopat till stöd för sitt överklagande kan således inte vinna framgång. Överklagandet ska därför ogillas i sin helhet.

Rättegångskostnader

- 79 Enligt artikel 69.2 i domstolens rättegångsregler, som enligt artikel 118 i samma rättegångsregler är tillämplig i mål om överklagande, ska tappande part förpliktas att ersätta rättegångskostnaderna, om detta har yrkats. Kommissionen har yrkat att klagandena ska ersätta rättegångskostnaderna. Eftersom klagandena har tappat målet, ska kommissionens yrkande bifallas.

Mot denna bakgrund beslutar domstolen (tredje avdelningen) följande:

- 1) **Överklagandet ogillas.**

- 2) **Akzo Nobel NV, Akzo Nobel Nederland BV, Akzo Nobel Chemicals International BV, Akzo Nobel Chemicals BV och Akzo Nobel Functional Chemicals BV ska ersätta rättegångskostnaderna.**

Underskrifter